

DOMSTOLENS DOM

den 20 mars 2001 *

I mål C-33/99,

angående en begäran enligt artikel 177 i EG-fördraget (nu artikel 234 EG), från Arrondissementsrechtbank te Amsterdam (Nederländerna), att domstolen skall meddela ett förhandsavgörande i de vid den nationella domstolen anhängiga målen mellan

Hassan Fahmi,

M. Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado

och

Bestuur van de Sociale Verzekeringsbank,

angående tolkningen av artikel 41 i samarbetsavtalet mellan Europeiska ekonomiska gemenskapen och Kungariket Marocko, undertecknat i Rabat den 27 april 1976 och godkänt på gemenskapens vägnar genom rådets förordning (EEG) nr 2211/78 av den 26 september 1978 (EGT L 264, s. 1; svensk specialutgåva, område 11, volym 5, s. 181), av artikel 3 i rådets förordning (EEG) nr 1408/71 av den 14 juni 1971 om tillämpningen av systemen för social trygghet när anställda, egenföretagare eller deras familjemedlemmar flyttar inom gemenskapen, i dess ändrade och uppdaterade lydelse enligt rådets förordning (EEG)

* Rättegångsspråk: nederländska.

nr 2001/83 av den 2 juni 1983 (EGT L 230, s. 6; svensk specialutgåva, område 5, volym 3, s. 13), i dess ändrade lydelse enligt rådets förordning (EEG) nr 1247/92 av den 30 april 1992 (EGT L 136, s. 1; svensk specialutgåva, område 5, volym 5, s. 124), av artikel 7 i rådets förordning (EEG) nr 1612/68 av den 15 oktober 1968 om arbetskraftens fria rörlighet inom gemenskapen (EGT L 257, s. 2; svensk specialutgåva, område 5, volym 1, s. 33) samt av artiklarna 48 och 52 i EG-fördraget (nu artiklarna 39 EG och 43 EG i ändrad lydelse),

meddelar

DOMSTOLEN

sammansatt av ordföranden G.C. Rodríguez Iglesias, avdelningsordförandena C. Gulmann, A. La Pergola (referent), M. Wathelet och V. Skouris samt domarna D.A.O. Edward, J.-P. Puissochet, P. Jann, L. Sevón, R. Schintgen och F. Macken,

generaladvokat: S. Alber,

justitiesekreterare: avdelningsdirektören H.A. Rühl,

med beaktande av de skriftliga yttranden som har inkommit från:

— Hassan Fahmi, genom H.M. van Dam, advocaat,

— Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado, genom C.A.J. de Roy van Zuydewijn, advocaat,

— Bestuur van de Sociale Verzekeringsbank, genom G.J. Vonk, i egenskap av ombud,

- Nederländernas regering, genom M.A. Fierstra, i egenskap av ombud,

- Spaniens regering, genom M. López-Monís Gallego, i egenskap av ombud,

- Frankrikes regering, genom K. Rispal-Bellanger och C. Bergeot, båda i egenskap av ombud,

- Österrikes regering, genom W. Okresek, i egenskap av ombud,

- Förenade kungarikets regering, genom R.V. Magrill, i egenskap av ombud, biträdd av D. Rose, barrister,

- Europeiska gemenskapernas kommission, genom P.J. Kuijper och P. Hillenkamp, båda i egenskap av ombud,

med hänsyn till förhandlingsrapporten,

efter att muntliga yttranden har avgivits vid förhandlingen den 6 juni 2000 av: Hassan Fahmi, företrädd av H.M. van Dam, Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado, företrädd av C.A.J. de Roy van Zuydewijn, Bestuur van de Sociale Verzekeringsbank, företrädd av G.J. Vonk, Nederländernas regering, företrädd av J. van Bakel, i egenskap av ombud, Spaniens regering, företrädd av D. Santiago Ortiz Vaamonde, i egenskap av ombud, Förenade kungarikets regering, företrädd av R.V. Magrill, biträdd av D. Rose, och kommissionen, företrädd av C. van der Hauwaert, i egenskap av ombud,

och efter att den 12 oktober 2000 ha hört generaladvokatens förslag till avgörande,

följande

Dom

1 Arrondissementsrechtbank te Amsterdam har, genom beslut av den 28 januari 1999 som inkom till domstolen den 8 februari samma år, i enlighet med artikel 177 i EG-fördraget (nu 234 EG) ställt fyra frågor om tolkningen av artikel 41 i samarbetsavtalet mellan Europeiska ekonomiska gemenskapen och Kungariket Marocko, undertecknat i Rabat den 27 april 1976 och godkänt på gemenskapens vägnar genom rådets förordning (EEG) nr 2211/78 av den 26 september 1978 (EGT L 264, s. 1, svensk specialutgåva, område 11, volym 5, s. 181, nedan kallat samarbetsavtalet), av artikel 3 i rådets förordning (EEG) nr 1408/71 av den 14 juni 1971 om tillämpningen av systemen för social trygghet när anställda, egenföretagare eller deras familjemedlemmar flyttar inom gemenskapen, i dess ändrade och uppdaterade lydelse enligt rådets förordning (EEG) nr 2001/83 av den 2 juni 1983 (EGT L 230, s. 6; svensk specialutgåva, område 5, volym 3, s. 13), i dess ändrade lydelse enligt rådets förordning (EEG) nr 1247/92 av den 30 april 1992 (EGT L 136, s. 1; svensk specialutgåva, område 5, volym 5, s. 124) (nedan kallad förordning nr 1408/71), av artikel 7 i rådets förordning (EEG) nr 1612/68 av den 15 oktober 1968 om arbetskraftens fria rörlighet inom gemenskapen (EGT L 257, s. 2; svensk specialutgåva, område 5, volym 1, s. 33) samt av artiklarna 48 och 52 i EG-fördraget (nu artiklarna 39 EG och 43 EG i ändrad lydelse).

2 De två första frågorna, som avser tolkning av artikel 41 i samarbetsavtalet, har uppkommit i en tvist mellan Hassan Fahmi, marockansk medborgare, och Bestuur van de Sociale Verzekeringbank (styrelsen för socialförsäkringskassan,

nedan kallad SVB) angående den senares avslag på en begäran från Hassan Fahmi om barnbidrag för det tredje kvartalet år 1996.

- 3 Den tredje och den fjärde frågan, som avser tolkning av artikel 3 i förordning nr 1408/71, artikel 7.1 i förordning nr 1612/68 samt artiklarna 48 och 52 i fördraget, har uppkommit i en tvist mellan Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado, spansk medborgare, och SVB angående den senares avslag på en begäran från Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado om barnbidrag för det fjärde kvartalet år 1996 och det första kvartalet år 1997.

Tillämpliga bestämmelser

De gemenskapsrättsliga bestämmelserna

- 4 I artikel 41 i samarbetsavtalet föreskrivs följande:

”1. Med förbehåll för vad som föreskrivs i nedanstående punkter skall arbetare med marockanskt medborgarskap, och de familjemedlemmar som bor tillsammans med dem, i fråga om social trygghet åtnjuta en behandling som är fri från diskriminering på grund av nationalitet jämfört med medborgarna i de medlemsstater där de är sysselsatta.

...

3. Arbetarna i fråga skall erhålla familjebidrag för familjemedlemmar som är bosatta i gemenskapen.

4. Arbetarna i fråga skall fritt och till de växelkurser som den eller de utbetalande medlemsstaternas lagstiftning föreskriver till Marocko kunna överföra alla pensioner och ersättningar på grund av hög ålder, dödsfall, olycksfall i arbetet, yrkessjukdom eller invaliditet som beror på olycksfall i arbetet eller yrkessjukdom.

...”

5 I artikel 1 i förordning nr 1408/71 föreskrivs följande:

”I denna förordning används följande beteckningar med de betydelser som här anges:

...

u) i) 'Familjeförmåner': alla vård- eller kontantförmåner, som är avsedda att täcka en familjs utgifter enligt den lagstiftning som anges i artikel 4.1 h, utom de särskilda bidrag vid barns födelse som nämns i bilaga 2.

ii) 'Familjebidrag': periodiska kontantförmåner som utges endast på grundval av familjemedlemmarnas antal och, i förekommande fall, deras ålder."

6 Artikel 3.1 i förordning nr 1408/71 har följande lydelse:

"Om något annat inte följer av de särskilda bestämmelserna i denna förordning har personer, som är bosatta inom en medlemsstats territorium och för vilka denna förordning gäller, samma skyldigheter och rättigheter enligt en medlemsstats lagstiftning som denna medlemsstats egna medborgare."

7 I artikel 77 i förordning nr 1408/71, vilken artikel har rubriken "Pensionärens minderåriga barn", föreskrivs följande:

"1. I denna artikel avses med 'förmåner' dels familjebidrag för personer som får pension till följd av ålderdom, invaliditet, olycksfall i arbetet eller arbetssjukdom, dels sådana ökningar av eller tillägg till pensioner som utges för barn till pensionären, med undantag för de tillägg som utges enligt försäkringssystem för olycksfall i arbetet och arbetssjukdomar.

2. Oavsett inom vilken medlemsstats territorium som pensionären eller barnen är bosatta gäller följande:

- a) Till den som får pension enligt endast en medlemsstats lagstiftning skall förmånerna utges enligt lagstiftningen i den medlemsstat som svarar för pensionen.

...”.

8 I artikel 7.1 och 7.2 i förordning nr 1612/68 föreskrivs följande:

”1. En arbetstagare som är medborgare i en medlemsstat får inom en annan medlemsstats territorium inte på grund av sin nationalitet behandlas annorlunda än landets egna arbetstagare i fråga om anställnings- och arbetsvillkor, speciellt vad avser lön, avskedande och, om han eller hon skulle bli arbetslös, återinsättande i arbete eller återanställning.

2. Arbetstagaren skall åtnjuta samma sociala och skattemässiga förmåner som landets medborgare.”

Den nationella lagstiftningen

- 9 Före den 1 oktober 1986 hade en försäkrad enligt Algemene Kinderbijslagwet (allmän lag om barnbidrag, nedan kallad AKW) av den 19 december 1962 rätt till barnbidrag på de villkor som föreskrevs i artikel 7.1 i AKW, vilken hade följande lydelse:

”Enligt bestämmelserna i denna lag har en försäkrad rätt till barnbidrag för barn som fötts inom den försäkrades äktenskap, som fötts inom ett tidigare äktenskap eller som adopterats och för vilket den försäkrade svarar för underhållet under förutsättning att dessa barn:

...

- c) är sexton år eller äldre men inte har fyllt 27 år och ägnar större delen av den tid som de skulle kunna ägna åt arbete åt studier eller verksamhet som har samband med studier eller åt yrkesutbildning eller verksamhet som har samband med yrkesutbildning och för vilka den försäkrade svarar för underhållet i en betydande omfattning.”
- 10 Den 1 oktober 1986 ändrades artikel 7.1 i AKW genom Wet op de studiefinanciering (lag om studiemedel, nedan kallad WSF) av den 24 april 1986. Åldersgränsen om 27 år för att kunna erhålla barnbidrag ersattes i denna med en gräns om 18 år. När det gäller studerande mellan 18 och 27 år var syftet med WSF att det skulle införas en rätt till studiemedel som tillkom de studerande. Målet med detta nya slags studiemedel var bland annat att studerandes ekonomiska oberoende i förhållande till sina föräldrar skulle upprätthållas, att

studerande på olika utbildningsnivåer skulle behandlas lika och att deras ställning skulle stärkas.

11 I nya artikel 7.1 i AKW tillerkänns en försäkrad rätt till barnbidrag:

”... [f]ör ett barn som fötts inom den försäkrades äktenskap, som fötts i ett tidigare äktenskap eller som adopterats, och som

a) inte har fyllt 16 år och bor hos den försäkrade, eller

b) inte har fyllt 18 år och för vilken den försäkrade svarar för underhållet i en betydande omfattning”.

12 Det nya systemet enligt AKW trädde emellertid inte i kraft omedelbart i sin helhet. För barn födda före den 1 oktober 1986 infördes till att börja med genom WSF och därefter genom kapitel 4 i AKW ett övergångssystem enligt vilket rätten till barnbidrag bibehölls för studerande barn mellan 18 och 27 år.

13 Detta övergångssystem ändrades med verkan från den 1 januari 1996 genom lag av den 21 december 1995. I det nya övergångssystemet bibehålls rätten till barnbidrag enligt AKW endast för barn som studerar och som är 18 år och äldre och för vilka denna rätt redan förelåg, detta så länge som de fortsätter att bedriva samma sorts studier som de bedrev den 1 oktober 1995.

- 14 Enligt artikel 7 i WSF är denna lag tillämplig på och lämnas sådana studiemedel som föreskrivs i denna till:

”a) studerande som är nederländska medborgare,

b) studerande som inte är nederländska medborgare men som är bosatta i Nederländerna och som enligt avtal med andra stater eller ett för Nederländerna bindande beslut av en folkrättslig organisation jämställs med nederländska studerande i fråga om studiemedel,

...”.

- 15 De studiemedel som föreskrivs i WSF består av dels ett grundbidrag vars belopp är oberoende av föräldrarnas inkomster och detsamma för alla studerande som bedriver en viss sorts studier, dels ett kompletterande bidrag vars belopp varierar beroende på föräldrarnas inkomster.
- 16 Som regel ger endast utbildning vid nederländska läroanstalter rätt till studiemedel, dock med undantag för vissa utländska läroanstalter som likställs med nederländska läroanstalter vid tillämpningen av WSF.

Tvisterna i målen vid den nationella domstolen

- 17 Efter att ha arbetat i Nederländerna drabbades Hassan Fahmi och Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado i detta land av arbetsförmåga. De återvände då för att bo i Marocko respektive Spanien och behöll därvid sin rätt till ersättning på grund av arbetsförmåga. Genom denna ersättning åtnjöt de rätt till bidrag enligt AWK för de barn för vilka var och en av dem svarade för underhållet.
- 18 SVB avslog emellertid Hassan Fahmis och Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amados begäran om barnbidrag, den förstnämndes beträffande det fjärde kvartalet år 1996 och den sistnämndas avseende samma kvartal samt det första kvartalet år 1997. Motiveringen till dessa avslag var att vid den ovannämnda tiden hade deras respektive barn redan fyllt 18 år och uppfyllde inte längre villkoren enligt det övergångssystem som gällde sedan den 1 januari 1996. Sedan Hassan Fahmis son och Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amados dotter hade avslutat sina gymnasiestudier under läsåret 1995/1996 i Marocko respektive Spanien, påbörjade dessa läsåret 1996/1997 högskolestudier i dessa länder.
- 19 Hassan Fahmi och Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado begärde omprövning hos SVB av dessa avslagsbeslut. SVB fattade beslut avseende deras begäran den 26 mars respektive den 7 maj 1997 och förklarade därvid att det inte fanns skäl för ändring. Hassan Fahmi och Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado överklagade då dessa beslut till Arrondissementsrechtbank te Amsterdam.
- 20 Arrondissementsrechtbank te Amsterdam anser att ändringen av AKW när WSF trädde i kraft och de krav avseende medborgarskap och bosättning som gäller för studerande på grundval av WSF innebär att åtskillnad görs på grund av nationalitet. Denna åtskillnad påverkar även dem som själva är försäkrade enligt AKW, eftersom dels icke nederländska barn till sådana försäkrade till en förkrossande majoritet är barn till icke nederländska föräldrar, dels barn till de

försäkrade enligt AKW som studerar i utlandet till en övervägande del är barn vars föräldrar bor utanför Nederländerna. Enligt den nationella domstolen kan inte syftet med de studiemedel som föreskrivs i WSF motivera en sådan åtskillnad.

- 21 Arrondissementsrechtbank te Amsterdam ansåg att de vid denna domstol anhängiga tvisterna krävde en tolkning av gemenskapsrätten och vilandeförklarade därför målen och ställde följande tolkningsfrågor till domstolen:

”— i målet Fahmi:

- 1) a) Skall artikel 41.1 i samarbetsavtalet mellan Europeiska ekonomiska gemenskapen och Kungariket Marocko tolkas så, att marockanska arbetstagare kan åberopa diskrimineringsförbudet i detta avtal när de inte längre är bosatta i en av gemenskapens medlemsstater?

- b) Utgör artikel 41.3 i detta avtal i så fall ett hinder för att marockanska arbetstagare vars barn är bosatta utanför gemenskapen åberopar artikel 41.1 i avtalet?

- 2) Om en arbetstagare som klaganden i detta mål kan åberopa diskrimineringsförbudet i artikel 41.1 i avtalet, innebär då detta förbud att det inte är tillåtet att avskaffa rätten till barnbidrag, om denna rätt därvid ersätts betydligt oftare för de försäkrade enligt AKW som är nederländska medborgare eller som är bosatta i Nederländerna än för arbetstagare såsom klaganden med en annan rätt till bidrag från det allmänna till (bland annat) utgifterna för uppehållet för barn som studerar och som är minst 18 år?

— i målet Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado:

- 1) a) Är det oförenligt med artikel 3 i förordning nr 1408/71 eller med någon annan bestämmelse i denna förordning att avskaffa rätten till barnbidrag för barn som studerar och som är minst 18 år, när endast studerande som är nederländska medborgare och som studerar i Nederländerna kan komma i åtnjutande av den rätt som ersätter den avskaffade rätten?
- b) Skall artikel 7.1 i förordning nr 1612/68 tolkas så, att den utgör hinder för att avskaffa rätten till barnbidrag för barn som studerar och som är minst 18 år, när i princip endast studerande som är nederländska medborgare och studerar i Nederländerna kan komma i åtnjutande av den rätt som ersätter den avskaffade rätten?
- 2) Skall artikel 48 eller 52 i EEG-fördraget tolkas så, att en begränsning för medborgare i en annan medlemsstat än Nederländerna som har bosatt sig i Nederländerna eller för deras barn av rätten till bidrag från det allmänna till utgifterna för uppehållet för barn som studerar och som är minst 18 år

innebär ett sådant hinder för arbetstagares fria rörlighet och etableringsfrihet som är oförenligt med dessa artiklar?”

Föremålet för tolkningsfrågorna samt huruvida frågorna kan tas upp till sakprövning

- 22 I allt väsentligt önskar den nationella domstolen genom tolkningsfrågorna i huvudsak få klarhet i om de olika gemenskapsrättsliga bestämmelser som den har hänvisat till skall tolkas så, att de utgör hinder för att en rätt till barnbidrag, såsom det som ges enligt AKW, avskaffas för studerande mellan 18 och 27 år och ersätts med en rätt till studiemedel, som införs direkt till förmån för sådana studerande och som regel endast gäller för dem av dessa studerande som är medborgare i medlemsstaten i fråga eller är bosatta i denna stat och som studerar vid en läroanstalt i denna medlemsstat, när en sådan ändring har till följd att personer som befinner sig i en sådan situation som klagandena i målet vid den nationella domstolen förlorar rätten till det bidrag som lämnas enligt den förstnämnda lagen utan att deras barn får rätt till studiemedel enligt den sistnämnda lagstiftningen.
- 23 Genom att ställa denna fråga förefaller den nationella domstolen mena att det i själva verket är det dubbla lagstiftningsförfarandet, att delvis upphäva en föreliggande lagstiftning och anta en ny som ersätter den förstnämnda, som i sin helhet skall bedömas med avseende på kraven i gemenskapsrätten, snarare än om AKW respektive WSF är förenliga med gemenskapsrätten.
- 24 Det skall emellertid konstateras att endast den omständigheten att de två lagändringarna i fråga ingår i en övergripande reform av det nationella

studiemedelssystemet inte i sig, om det inte föreligger särskilda omständigheter, kan vara tillräcklig för att motivera att de två lagarna skall sammanföras vid bedömningen av om de är förenliga med gemenskapsrätten.

- 25 Medlemsstaterna är nämligen fria att utforma sina system för social trygghet, bland annat genom att fastställa villkoren för rätt till förmåner, under förutsättning att de inte åsidosätter gemenskapsrätten när de utövar denna behörighet (se särskilt dom av den 28 juni 1978 i mål 1/78, Kenny, REG 1978, s. 1489, punkt 16, svensk specialutgåva, volym 4, s. 137, av den 24 april 1980 i mål 110/79, Coonan, REG 1980, s. 1445, punkt 12, och av den 28 april 1998 i mål C-120/95, Decker, REG 1998, s. I-1831, punkterna 21—23).
- 26 Följaktligen skall de bestämmelser om fri rörlighet för arbetstagare inom gemenskapen som den nationella domstolen har hänvisat till samt samarbetsavtalet tolkas separat i förhållande till var och en av de nationella lagstiftningarna.
- 27 När det gäller AKW skall det emellertid, som generaladvokaten har framhållit i punkt 27 i sitt förslag till avgörande, konstateras att det gradvisa avskaffandet av barnbidrag enligt denna lagstiftning när det gäller studerande från 18 till 27 år utan hänsyn till deras medborgarskap inte i sig innebär något åsidosättande av vare sig de bestämmelser om fri rörlighet för arbetstagare inom gemenskapen som den nationella domstolen har hänvisat till eller samarbetsavtalet.
- 28 Vad för övrigt gäller frågan om att den nationella domstolen eventuellt skulle sakna behörighet att pröva frågor avseende WSF eller den omständigheten att talan vid den nationella domstolen har väckts endast med stöd av AKW och de tvivel som kommissionen och den nederländska regeringen har gett uttryck för i

dessa avseenden, skall det erinras om att det enligt fast rättspraxis ankommer utslutande på den nationella domstol vid vilken tvisten anhängiggjorts, och som har ansvaret för det rättsliga avgörandet, att mot bakgrund av de särskilda omständigheterna i målet bedöma såväl om ett förhandsavgörande är nödvändigt för att döma i saken som relevansen i de frågor som ställs till domstolen (se bland annat dom av den 15 juni 2000 i mål C-302/98, Sehrer, REG 2000, s. I-4585, punkt 20).

- 29 I målen vid den nationella domstolen är det inte alls uppenbart att den tolkning av gemenskapsrätten som den nationella domstolen har begärt, när det gäller att den avser WSF snarare än AKW, inte har något samband med föremålet för tvisten eller de verkliga omständigheterna i de tvister som är anhängiga vid den nationella domstolen eller skulle vara utan betydelse för utgången i dessa. Den nationella domstolens begäran kan därför inte avvisas (se, för ett liknande resonemang, dom av den 7 september 1999 i mål C-355/97, Beck och Bergdorf, REG 1999, s. I-4977, punkt 22, och av den 5 december 2000 i mål C-448/98, Guimont, REG 2000, s. I-10663, punkt 22).
- 30 Mot bakgrund av vad som anförts ovan skall den nationella domstolen få svaret att varken samarbetsavtalet, artikel 48 i fördraget eller förordningarna nr 1408/71 och 1612/68 kan tolkas så, att de utgör hinder för en medlemsstat att gradvis avskaffa barnbidrag för studerande barn mellan 18 och 27 år, om, som i fallet med den lagstiftning som är i fråga i målet vid den nationella domstolen, ett sådant avskaffande genomförs utan diskriminering på grund av nationalitet.
- 31 När det gäller det studiemedelssystem som införts genom WSF skall tolkningsfrågorna prövas en och en beroende på om de hänför sig till en situation såsom dels Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amados, dels Hassan Fahmis.

Tolkningsfrågorna i målet Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado

Fråga 1 a

- 32 Genom fråga 1 a önskar den nationella domstolen i huvudsak få klarhet i om artikel 3 i förordning nr 1408/71 eller någon annan bestämmelse i denna förordning skall tolkas så, att denna förordning utgör hinder för att tillämpa en nationell lagstiftning genom vilken rätten till studiemedel begränsas till studenter som är medborgare i den ifrågavarande medlemsstaten eller till dem som jämföras med sådana studerande på grund av att de är bosatta i den medlemsstat som har infört detta studiemedel, vilka samtliga dessutom i princip skall studera vid en läroanstalt i denna medlemsstat, när det följer av dessa villkor att barn till en person som befinner sig i en sådan situation som klaganden vid den nationella domstolen är uteslutna från rätten till sådana studiemedel.
- 33 För att svara på den ovan omformulerade frågan skall det för det första erinras om att domstolen tidigare beträffande artikel 77 i förordning nr 1408/71 har fastställt att denna bestämmelse innebär att en person som får pension enligt lagstiftningen i enbart en medlemsstat men som är bosatt i en annan medlemsstat enbart är berättigad till familjebidrag men däremot inte till andra familjeförmåner (se dom av den 27 september 1988 i mål 313/86, Lenoir, REG 1988, s. 5391, punkterna 10 och 11; svensk specialutgåva, volym 9, s. 5391).
- 34 Det skall för det andra understrykas att ovannämnda artikel 77 har till särskilt mål att fastställa de villkor på vilka en person som får pension kan göra gällande en rätt till förmåner för sina barn i förhållande till den medlemsstat enligt vars

lagstiftning denne erhåller pension, och att i denna bestämmelse begränsas dess tillämpningsområde uttryckligen till enbart familjebidrag. Mot denna bakgrund kan varken bestämmelsen om förbud mot diskriminering på grund av nationalitet i artikel 3.1 i förordning nr 1408/71 eller någon annan bestämmelse i denna förordning tolkas så, att de gör det möjligt för en person som får pension och som är bosatt utanför den medlemsstat som betalar denna pension att på denna stats bekostnad erhålla andra förmåner för sina barn än familjebidrag.

- 35 Av det ovan anförda följer att det, utan att det är nödvändigt att avgöra om de studiemedel som införts genom WSF kan betecknas som en familjeförmån i den mening som avses i artikel 1 u i i förordning nr 1408/71, är tillräckligt i förevarande fall att konstatera att dessa studiemedel inte kan anses som ett familjebidrag i den mening som avses i förordning nr 1408/71, eftersom en sådan beteckning enligt artikel 1 u ii i denna förordning förbehålls förmåner som utges endast på grundval av familjemedlemmarnas antal och, i förekommande fall, deras ålder.
- 36 Fråga 1 a skall således besvaras så, att en person som får pension enligt endast en medlemsstats lagstiftning och som bor i en annan medlemsstat inte kan åberopa vare sig artikel 3.1 i förordning nr 1408/71 eller någon annan bestämmelse i denna förordning för att, från den medlemsstat enligt vars lagstiftning denna person uppbär sin pension, erhålla studiemedel såsom dem som införts genom WSF.

Fråga 1 b och fråga 2

- 37 Genom fråga 1 b och fråga 2, vilka skall bedömas tillsammans, önskar den nationella domstolen i huvudsak få klarhet i om dels artikel 7.1 i förordning nr 1612/68, dels artiklarna 48 och 52 i fördraget skall tolkas så, att de utgör

hinder för tillämpning av en nationell lagstiftning enligt vilken rätten till studiemedel begränsas till studerande som är medborgare i denna medlemsstat eller sådana som jämställs med dessa på grund av att de är bosatta i den medlemsstat i vilken dessa studiemedel införts, vilka samtliga dessutom i princip skall studera vid en läroanstalt i denna medlemsstat, när dessa villkor innebär att barnen till en person som befinner sig i en sådan situation som klaganden i målet vid den nationella domstolen inte har rätt till detta studiemedel.

38 För att svara på de frågor som har formulerats om på detta sätt skall det för det första noteras att artikel 52 i fördraget inte kan tillämpas på en tvist såsom den som är anhängig vid den nationella domstolen, eftersom Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado inte har utövat sin rätt till etableringsfrihet enligt denna bestämmelse. Eftersom det är uppenbart att denna del av frågan saknar samband med föremålet för tvisten vid den nationella domstolen och saknar betydelse för lösningen av denna tvist, skall denna fråga inte besvaras.

39 När det för det andra gäller artikel 48 i fördraget och förordning nr 1612/68 skall det inledningsvis undersökas om tvisten vid den nationella domstolen omfattas av tillämpningsområdet för dessa bestämmelser och särskilt om Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado är en migrerande arbetstagare i den mening som avses i dessa.

40 Det skall därvid förvisso konstateras att klaganden i målet vid den nationella domstolen verkligen har utövat sin rätt till fri rörlighet enligt artikel 48 i fördraget och att hon därför omfattades av tillämpningsområdet för såväl denna bestämmelse som förordning nr 1612/68 under den tid då hon arbetade som anställd i Nederländerna.

- 41 I förevarande fall är frågan emellertid om dessa bestämmelser kan tolkas så, att de kan åberopas av en arbetstagare som har upphört att förvärvsarbeta i värdmedlemsstaten och återvänt till sin ursprungsmedlemsstat för att hindra tillämpning av en nationell lagstiftning såsom WSF.
- 42 Domstolen har i detta avseende redan fastslagit att när anställningsförhållandet har upphört förlorar den berörde i princip sin ställning som arbetstagare i den mening som avses i artikel 48 i fördraget, med förbehåll emellertid för att denna egenskap kan få vissa verkningar efter att anställningsförhållandet har upphört (dom av den 12 maj 1998 i mål C-85/96, Martínez Sala, REG 1998, s. I-2691, punkt 32).
- 43 I förevarande fall kan det inte göras gällande att, när det gäller en migrerande arbetstagare som, liksom klaganden i målet vid den nationella domstolen, har upphört att arbeta och har återvänt till sin ursprungsmedlemsstat i vilken även hennes barn bor, de villkor på vilka studiemedel beviljas enligt WSF, om vilka erinrats i punkt 37 i denna dom, kan hindra denne arbetstagares rätt till fri rörlighet enligt artikel 48 i fördraget.
- 44 När det gäller förordning nr 1612/68 skall det inledningsvis noteras att dess artikel 7.1 avser anställnings- och arbetsvillkor, speciellt vad avser lön, avskedande, återinsättande i arbete eller återanställning, varför den inte kan tillämpas i tvisten vid den nationella domstolen.
- 45 Det är däremot ostridigt att artikel 7.2 i förordning nr 1612/68, enligt vilken diskriminering mellan en medlemsstats medborgare och migrerande arbetstagare är förbjuden vid beviljande av sociala förmåner, *a priori* kan tillämpas eftersom studiemedel enligt WSF faktiskt utgör en sådan social förmån (se dom av den 26 februari 1992, C-3/90, Bernini, REG 1992, s. I-1071, punkt 23, och av

den 8 juni 1999, C-337/97, Meeusen, REG 1999, s. I-3289). Tolkningsfrågan skall därför förstås så, att den avser denna bestämmelse och inte artikel 7.1 i förordning nr 1612/68.

- 46 Det skall emellertid härvid konstateras att en sådan bestämmelse inte kan tolkas så, att den kan säkerställa att en social förmån såsom de studiemedel som införts genom WSF bibehålls till förmån för migrerande arbetstagare som har upphört att förvärvsarbeta i värdmedlemsstaten och återvänt till sin ursprungsmedlemsstat.
- 47 Det skall i detta hänseende erinras om att det särskilt följer av det sammanhanget i vilket bestämmelsen skall ses och dess syfte att den, för så vitt det däri säkerställs en icke diskriminerande rätt till sociala förmåner som beviljas av värdmedlemsstaten, inte kan, som regel och såvida det inte föreligger särskilda omständigheter (se särskilt dom av den 27 november 1997 i mål C-57/96, Meints, REG 1997, s. I-6689, avseende ersättning vars beviljande var villkorat av förekomsten av ett anställningsförhållande som nyligen hade upphört och som hängde samman med förmånstagarens objektiva egenskaper som arbetstagare), utsträckas till att omfatta arbetstagare som har upphört att förvärvsarbeta i värdmedlemsstaten och beslutat sig för att återvända till sin ursprungsmedlemsstat.
- 48 Det skall nämligen noteras att artikel 7.2 i förordning nr 1612/68 hör till förordningens avdelning II, vilken har rubriken "Anställning och likabehandling".
- 49 Det skall vidare erinras om att det i kommissionens förordning (EEG) nr 1251/70 av den 29 juni 1970 om arbetstagares rätt att stanna kvar inom en medlemsstats territorium efter att ha varit anställda där (EGT L 142, 1970, s. 24; svensk specialutgåva, område 5, volym 1, s. 52) uttryckligen föreskrivs, i artikel 7.2, att rätten till likabehandling som fastställdes i rådets förordning (EEG) nr 1612/68

skall gälla även för migrerande arbetstagare som har upphört att utöva sin yrkesverksamhet och beslutat sig för att stanna i värdmedlemsstaten.

- 50 När det gäller syftet med den ifrågavarande bestämmelsen skall det särskilt erinras om att det i femte övervägandet i förordning nr 1612/68 anges att "[r]ätten till fri rörlighet kräver, för att den objektivt sett skall kunna utövas i frihet och värdighet,... att hinder för arbetstagarens rörlighet avlägsnas, särskilt när det gäller arbetstagarens rätt att få ha sin familj hos sig och förutsättningarna för att familjen skall kunna inlemmas i värdlandet".
- 51 Mot bakgrund av övervägandena ovan och eftersom det inte föreligger några särskilda omständigheter som motiverar att man frångår den ovan angivna principregeln skall den nationella domstolen få svaret, att en medborgare i en medlemsstat som har utövat sin rätt till fri rörlighet enligt artikel 48 i fördraget och som har upphört att förvärvsarbeta i värdmedlemsstaten och återvänt till sin ursprungsmedlemsstat, i vilken även dennes barn är bosatta, inte kan åberopa vare sig denna artikel 48 eller artikel 7.2 i förordning nr 1612/68 för att från den medlemsstat i vilken han har varit anställd erhålla rätt till studiemedel för sina barn på samma villkor som denna stat tillämpar på sina egna medborgare.

Tolkningsfrågorna i målet Fahmi

Den första frågan

- 52 Genom sin första fråga önskar den nationella domstolen i huvudsak få klarhet i om artikel 41 i samarbetsavtalet skall tolkas så, att en marockansk arbetstagare, som har upphört att förvärvsarbeta i värdmedlemsstaten och återvänt till sitt

ursprungsland utanför gemenskapen, i vilket dennes barn är bosatta, kan åberopa den i denna bestämmelse fastslagna principen om förbud mot diskriminering på grund av nationalitet i fråga om social trygghet när det gäller studiemedel såsom dem som införts genom WSF.

- 53 Till skillnad från Hassan Fahmi anser kommissionen och den nederländska, den österrikiska och den brittiska regeringen att en marockansk arbetstagare som har upphört att förvärvsarbeta i en medlemsstat och återvänt till sitt ursprungsland, där han är bosatt, inte längre har grund för att åberopa artikel 41.1 i samarbetsavtalet, som förbjuder diskriminering på grund av nationalitet mellan marockanska arbetstagare och den berörda medlemsstatens medborgare i fråga om social trygghet.
- 54 Kommissionen och den brittiska regeringen anser vidare att de studiemedel som införts genom WSF inte omfattas av området för social trygghet, varför artikel 41 i samarbetsavtalet inte är tillämplig i tvisten vid den nationella domstolen.
- 55 Den nederländska, den österrikiska, den franska och den brittiska regeringen samt kommissionen har vidare gjort gällande att det följer såväl av artikel 41.3 i samarbetsavtalet, enligt vilken rätten till familjeförmåner för en marockansk arbetstagare begränsas till enbart barn till denne som är bosatta i gemenskapen, som av punkt 4 i denna bestämmelse, enligt vilken möjligheten att få åtnjuta vissa förmåner utanför gemenskapen föreskrivs endast för i detta stycke angivna pensioner eller ersättningar, att detta avtal inte gör det möjligt för marockanska

medborgare som är bosatta utanför gemenskapen att erhålla familjeförmåner för familjemedlemmar som också bor utanför gemenskapen.

- 56 Det skall först erinras om att det följer av domstolens rättspraxis dels att samarbetsavtalet syftar till att trygga den sociala situationen för marockanska arbetstagare och deras familjemedlemmar som bor hos dem i värdmedlemsstaten (dom av den 11 november 1999 i mål C-179/98, Mesbah, REG 1999, s. I-7955, punkt 36), dels att, när det närmare gäller familjeförmåner, diskrimineringsförbudet enligt artikel 41.1 i detta avtal endast gäller inom gränserna för de villkor som fastställs i punkt 3 i denna bestämmelse (dom av den 31 januari 1991 i mål C-18/90, Kziber, REG 1991, s. I-199, punkt 18; svensk specialutgåva, tillägget, s. 9).
- 57 Utan att det är nödvändigt att uttala sig om den exakta rättsliga beteckningen i förhållande till samarbetsavtalet på sådana förmåner som betalas enligt WSF, är det tillräckligt att i förevarande fall konstatera att det följer såväl av lydelsen av artikel 41.1 och 41.3 i detta avtal som av denna artikels anda att om en marockansk arbetstagares barn inte är bosatta i gemenskapen kan varken arbetstagaren eller dennes barn, när det gäller förmåner av sådan sort som är i fråga i målet vid den nationella domstolen, åberopa principen om förbud mot diskriminering enligt denna bestämmelse.
- 58 Den första frågan skall således få svaret att artikel 41 i samarbetsavtalet skall tolkas så, att när en marockansk arbetstagares barn inte är bosatta i gemenskapen kan varken den ifrågasatt marockanske arbetstagaren eller dennes barn, när det gäller studiemedel såsom dem som införts genom WSF, åberopa den princip om förbud mot diskriminering på grund av nationalitet som fastställs i denna bestämmelse i fråga om social trygghet.

Den andra frågan

- 59 Mot bakgrund av svaret på den första frågan skall den andra frågan inte besvaras.

Rättegångskostnader

- 60 De kostnader som har förorsakats av den nederländska, den spanska, den franska, den österrikiska och den brittiska regeringen samt kommissionen, vilka har inkommit med yttranden till domstolen, är inte ersättningsgilla. Eftersom förfarandet i förhållande till parterna i målet vid den nationella domstolen utgör ett led i beredningen av samma mål, ankommer det på den nationella domstolen att besluta om rättegångskostnaderna.

På dessa grunder beslutar

DOMSTOLEN

— angående de frågor som genom beslut av den 28 januari 1999 har ställts av Arrondissementsrechtbank te Amsterdam — följande dom:

- 1) Varken samarbetsavtalet mellan Europeiska ekonomiska gemenskapen och Kungariket Marocko, undertecknat i Rabat den 27 april 1976 och godkänt

på gemenskapens vägnar genom rådets förordning (EEG) nr 2211/78 av den 26 september 1978, artikel 48 i EG-fördraget (nu artikel 39 EG i ändrad lydelse), rådets förordning (EEG) nr 1408/71 av den 14 juni 1971 om tillämpningen av systemen för social trygghet när anställda, egenföretagare eller deras familjemedlemmar flyttar inom gemenskapen, i dess ändrade och uppdaterade lydelse enligt rådets förordning (EEG) nr 2001/83 av den 2 juni 1983, i dess ändrade lydelse enligt rådets förordning (EEG) nr 1247/92 av den 30 april 1992, eller rådets förordning (EEG) nr 1612/68 av den 15 oktober 1968 om arbetskraftens fria rörlighet inom gemenskapen kan tolkas så, att de utgör hinder för en medlemsstat att gradvis avskaffa barnbidrag för studerande barn mellan 18 och 27 år, om, som i fallet med den lagstiftning som är i fråga i målet vid den nationella domstolen, ett sådant avskaffande genomförs utan diskriminering på grund av nationalitet.

- 2) En person som får pension enligt enbart en medlemsstats lagstiftning och som bor i en annan medlemsstat kan inte åberopa vare sig artikel 3.1 i förordning nr 1408/71, i dess ändrade och uppdaterade lydelse enligt rådets förordning nr 2001/83 av den 2 juni 1983, i dess ändrade lydelse enligt förordning nr 1247/92, eller någon annan bestämmelse i denna förordning för att från den medlemsstat enligt vars lagstiftning denna person uppbär sin pension erhålla studiemedel såsom dem som införts genom Wet op de studiefinanciering (lag om studiemedel).

- 3) En medborgare i en medlemsstat som har utövat sin rätt till fri rörlighet enligt artikel 48 i fördraget och som har upphört att förvärvsarbeta i värdmedlemsstaten och återvänt till sin ursprungsmedlemsstat, i vilken även dennes barn är bosatta, kan inte åberopa vare sig artikel 48 i fördraget eller artikel 7.2 i förordning nr 1612/68 för att från den medlemsstat i vilken han har varit anställd erhålla rätt till studiemedel för sina barn på samma villkor som denna stat tillämpar på sina egna medborgare.

- 4) Artikel 41 i samarbetsavtalet EEG—Marocko skall tolkas så, att när en marockansk arbetstagares barn inte är bosatta i gemenskapen kan varken den ifrågavarande marockanske arbetstagaren eller dennes barn, i fråga om studiemedel såsom dem som införts genom Wet op de studiefinanciering, åberopa den princip om förbud mot diskriminering på grund av nationalitet som fastställs i denna bestämmelse i fråga om social trygghet.

Rodríguez Iglesias

Gulmann

La Pergola

Wathelet

Skouris

Edward

Puissochet

Jann

Sevón

Schintgen

Macken

Avkunnad vid offentligt sammanträde i Luxemburg den 20 mars 2001.

R. Grass

G.C. Rodríguez Iglesias

Justitiesekreterare

Ordförande